

Filipow Krzysztof

Białystok, Polska

ORCID: 0000-0002-0748-4277

CZY BYŁY ZNACZKI PREMIOWE (PRÄMIENMARKE) GENERALNEGO GUBERNATORSTWA W WERSJI UKRAIŃSKIEJ?

ЧИ ІСНУВАЛА УКРАЇНСЬКА ВЕРСІЯ ПРЕМІУМНИХ ЗНАКІВ ЗАГАЛЬНОГО УРЯДУ?

12 października 1939 r. na mocy dekretu kanclerza Rzeszy Adolfa Hitlera utworzono Generalne Gubernatorstwo (Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete). W ten sposób spowodowano przejście mienia pokonanej w wojnie Polski przez III Rzeszę. Jednocześnie w skład władz wszedł Główny Wydział Wyżywienia i Rolnictwa GG nadzorujący wszelkie sprawy związane z produkcją oraz reglamentacją żywności. Jednocześnie ponieważ przejęto wszystkie polskie monopole utworzono Generalną Dyрекcję Monopoli Generalnego Gubernatorstwa, będąca pod bezpośrednim zwierzchnictwem Wydziału Finansów. Instytucji tej podlegały przedsiębiorstwa zajmujące się wytwarzaniem wyrobów metalowych, włókienniczych, skóranych i chemicznych, funkcjonujące na terenie Generalnego Gubernatorstwa.

Główny Wydział Wyżywienia i Rolnictwa wydał od stycznia do kwietnia 1940 r. pięć zarządzeń, na podstawie których utworzono 5 Urzędów Gospodarki dla szczególnie ważnych gałęzi przemysłu. Były to: Żelazem i Stalą; Surowcami i Towarami Włókienniczymi; Skórami i Futrami; Metalami oraz Wytworami Chemicznymi. [J. Zaborowski, Revenue, Znaczki Premiowe G.G., [w:] Filatelista Nr 7-8/1997, s. 260-261]

Generalna Dyрекcja Monopoli w porozumieniu z Głównym Wydziałem Wyżywienia i Rolnictwa na przełomie 1939/1940 r. poprzez urzędy wprowadziła reglamentację produktów, przeznaczając je niemal całkowicie na potrzeby gospodarki wojennej. Szczególnie zaopatrzenie wojska, niemieckich urzędników i ich rodzin. W ten sposób całkowicie odcięto ludność cywilną Generalnego Gubernatorstwa od wyrobów spirytusowych, tytoniowych i produktów przemysłowych. Władze III Rzeszy i GG chcąc zapewnić swoim żołnierzom i ludności względny poziom wyżywienia potrzebowały ogromne ilości pełnowartościowych produktów spożywczych.

Chcąc zwiększyć, oprócz kontyngentów obowiązkowych, dostawy produktów rolnych rząd GG zaproponowały dodatkowe profity dla rolników za dostarczanie zbóż, kartofli, pasz, skór, metali itp. Zachętą do zwiększenia dostaw były talony na trudno dostępne produkty spirytusowe, tytoniowe i przemysłowe. Stąd też narodził się pomysł „zachęcenia” rolników do dostawy produktów, a spółdzielnie rolnicze do zwiększenia dostaw wprowadzono 17 lipca 1942 r. Pierwszą Akcją Premiową. [Zarządzenie III A 1 a 130].

Tą Akcję Premiową rozpoczęto latem 1942 r. Za dostarczenie określonej ilości swoich produktów rolnicy otrzymywali towary monopolowe i przemysłowe na podstawie **KARTY PUNKTOWEJ** (*Punktschein*) lub **KARTY PREMIOWEJ** (*Prämienscheine*) na dany towar. Przydział danego towaru reglamentowanego był przywiązany do określonego produktu dostarczanego przez dostawcę. Rozdziałem kart punktowych zajmował się starosta.

Szczegółowe zarządzenia i obwieszczenia publikowane były w Dzienniku Rozporządzeń dla GG [J. Koziczyński, Banknoty polskie. Kolekcja Lucow, Warszawa 2008, t. IV 1939-1945,]. Wprowadzono ścisłe zasady: 1/ towary monopolowe i przemysłowe dostawca otrzymywał poprzez starostę tylko na podstawie karty punktowej (*Punktschein*) na dany towar; 2/ karta punktowa opiewała na liczby punktów, uprawniających do nabycia określonego towaru; 3/ karty punktowe otrzymywał do rozdziału starosta z Wydziałów Gospodarki za pośrednictwem Gubernatora Okręgu (*Gouverner des Distrikts*).

Akcja ta nie spełniła swojej roli. Jednych towarów brakowało, zaś drugich było za dużo. Dostawca nie otrzymywał więc premii. Przydział danego towaru był przywiązany do określonego produktu dostawcy.

Postanowiono więc ulepszyć Akcję Premiową. W kolejnym roku gospodarczym 1943/1944. Była to II Akcja Premiowa wprowadzająca nowe zasady. [Zarządzenie nr III A 1 a 130 z 20. 06] Wprowadzono znaczki premiowe, które były znaczkami fiskalnymi.

Te **znaczki premiowe** (*Prämienmarke*) obejmowały **7 artykułów premiowych**. Były to:

- **wyroby alkoholowe** (*trinkbranntwein*)
- **papierosy** (*zigaretten*)
- **tekstylia** (*textilwaren*)
- **skóra** (*lader*)
- **artykuły gospodarstwa domowego** (*haushaltwaren*)
- **mydło i środki piorące** (*waschmittel*)
- **artykuły metalowe** (*eisen*)

Dostarczone w ramach akcji premiowej produkty dostawca otrzymywał należne znaczki premiowe na wszystkie 7 grup produktów premiowych – na 10 punktów premiowych przypadało: po 2 punkty na tekstylia, wódkę i papierosy oraz po 1 punkcie na pozostałe artykuły.

Jednostką rozrachunkową którą można było wymienić na jednostki premiowe było 100 kg produktów (kartofle, zboża, produkty ogrodnicze, bydło, ryby) lub ilość dostaw mleka w miesiącu. Za każde 100 kg przysługiwało 100 jednostek premiowych, a te kolei można było wymienić na 10 punktów premiowych przydzielanych w odpowiednich znaczkach premiowych [J. Koziczyński, Banknoty polskie. Kolekcja Lucow, Warszawa 2008, t. IV 1939-1945], Dostawca należne mu znaczki premiowe nie na jedną konkretną rzecz, ale na wszystkie 7 premiowych artykułów.

Za każdy punkt premiowy przysługiwało odpowiednio:

- 1/4 kg żelaza
- 1/4 litra wódki
- 15 szt. papierosów
- skóra – ilość odpowiadająca wartości 1zł
- środki piorące – ilość odpowiadająca wartości 1zł
- art. gospodarstwa domowego – na wartość 0,5zł
- tekstylia – w zależności od towaru

W II Akcji Premiowej posługiwano się dwoma wydaniem znaczków premiowych z lat 1943 i 1944. Oba wydania sporządzono w formie arkuszy 100- znaczkowych (10×10) zawierające znaczki premiowe jednej z wartości z 7 opisanych wyżej kategorii.

Interesująca była ich strona graficzna. 1 punkt był kolorze niebieskim. Odpowiednio też żelazo przedstawiało wyroby z metalu; środki piorące proszek, mydło; skóra wyroby skórzanego; artykuły gospodarstwa domowego odpowiednie akcesoria; wyroby alkoholowe – butelki; wyroby tytoniowe – papierosy, tytoń; tekstylia – wyroby tekstylne. Ten motyw powtarzał się na pozostałych znaczkach premiowych za 2 (w kolorze brązowym), 5 (zielonym), 10 (brązowym), 20 (liliowym) i 50 punktów (jasno brązowym). Napisy były wyłącznie w języku niemieckim. Wszystkie posiadały nazwę Generalgouvernement i nazwę emisji oraz ornamentykę z kłosów zboża po bokach [J. Koziczyński, Banknoty polskie. Kolekcja Lucow, Warszawa 2008, t. IV 1939-1945, s. 124-125].

W ramach udanej II Akcji Premiowej przygotowano II wydanie w 1944 r. Różniły się one od poprzednich szatą graficzną. Miały też dodatkowo nazwy punktów w języku polskim. Emitowano je w pięciu wartościach: 1, 2, 5, 10 20 punktów. Inny też był układ arkuszy: po 50 sztuk (10 w pionie x 5 poziomo), co stanowiło, że trzy asortymenty punktowe w pionie się powtarzały.

W II wydaniu zmieniono też szatę graficzną. Żelazo przedstawione zostało poprzez wóz z sianem; środki piorące – rolnika kosiarza; skóra – rolnika siewcę; artykuły gospodarcze – oracza; wódka – krowę; papierosy – konie, a towary bławatne – młocarzy. Wyraźnie więc zrobiono ukłon w stronę polskich rolników, wykorzystując wyłącznie motyw wsi. Nie w tym nic dziwnego skoro akcje premiowe skierowane były najwyraźniej wyłącznie do ludności wiejskiej Generalnego Gubernatorstwa.

Zmieniono częściowo kolorystykę. Teraz 1 punkt był w barwie niebieskiej; 2 w brązowej; 5 zielonej; 10 w brązowej, a 20 punktów w ciemnofioletowej. [J. Koziczyński, op. cit., s. 126-127].

Dodatkowo też, co jest istotne oba wydania mają nadrukowane oznaczenia cyfrowe co oznaczało emitenta. Czyli pierwsza cyfra oznaczała dystrykt, druga po ukośniku oznaczała numer powiatu w dystrykcie.

W ramach II Akcji Premiowej doszło też do trzeciej emisji w 1944 r. Dotyczył on jedynie reglamentowania cukru i wódki. Znaczki na cukier miały wartość ½,

1 i 2 punkty o barwach brązowej, karminowej i ciemnobrązowej. Nadruki wykonano w kolorze czerwonym. Podobno były także na 4, 8 i 20 punktów. [M. Boschniak, J. Olenski, M. Schweizer, Premium Stamps, Iron Stamps and Benefit Stamps for Clothing in the Generalgouvernement 1939-1945, Berlin 2008, s. 16]

Znaczki na wódkę były o wartości ½ (niebieskie), 1 (żółte), 2 (brązowe) 4 (ciemnobrązowe) punkty. Także w tym wypadku są prawdopodobne nominały o wartości: 8 i 20 punktów. [M. Boschniak, J. Olenski, M. Schweizer, Premium Stamps, Iron Stamps and Benefit Stamps for Clothing in the Generalgouvernement 1939-1945, Berlin 2008, s. 15]

Znaczki na cukier i wódkę drukowano na papierze ze znakiem wodnym bieżącym i poddrukiem w arkuszach po 25 sztuk (5x5). Znaczki premiowe II i III wydania posiadały dodatkowo literę oznaczającą serię.

Warto zaznaczyć, że obok znaczków premiowych o charakterze fiskalnym rząd Generalnego Gubernatorstwa wyemitował także znaczki za żelazo oraz zasiłkowe na odzież. [M. Boschniak, J. Olenski, M. Schweizer, Premium Stamps, Iron Stamps and Benefit Stamps for Clothing in the Generalgouvernement 1939-1945, Berlin 2008, s. 25-34]

Teren Generalnego Gubernatorstwa obejmował podział na dystrykty: krakowski, lubelski, radomski i warszawski. Po ataku na Związek Sowiecki w czerwcu 1941 r. powiększono Generalne Gubernatorstwo o powołany dystrykt lwowski. Dystrykt Galicja jak go nazwano powołał Adolf Hitler dekretem z 1 sierpnia 1941 r.

Z chwilą powołania Dystryktu Galicja w 1941 r. znaczki premiowe obowiązywały także na tym terenie. Dystrykt Galicja na znaczkach premiowych oznaczono numerem 5. Po łamanej kresce podawano kolejne numery oznaczające starostwa. Były to: 5/1 – Brzeżany; 5/2 – Czortków; 5/3 – Drohobycz; 5/4 – Kałusz; 5/5 – Kamionka Strumiłowa; 5/6 – Kołomyja; 5/7 – Lwów i powiat ziemski; 5/8 – Rawa Ruska; 5/9 – Sambor; 5/10 – Stanisławów; 5/11 – Stryj; 5/12 – Tarnopol; 5/13 – Złoczów; 5/14 – ogólnie miasto.

Trudno jest określić czy we wszystkich powiatach wprowadzono znaczki premiowe. Zapewne tak, tylko że trudno było wyegzekwować je ze względu na dużą grupę ludzi wywożonych na roboty przymusowe do Niemiec. Znamy jedynie pojedyncze egzemplarze ze Lwowa – powiatu ziemskiego, Tarnopola i Kołomyi.

W Pierwszej Akcji Premiowej w 1943 r. na terenie Dystryktu Galicja ustanowiono specjalny przepis na premie z produktów lnianych i konopnych. Na znaczkach premiowych (tekstylnych) wykonano nadruki: „FLACHS/HANF-WOLLE/ 1943. [M. Boschniak, J. Olenski, M. Schweizer, Premium Stamps, Iron Stamps and Benefit Stamps for Clothing in the Generalgouvernement 1939-1945, Berlin 2008, s. 14]

W reklamie kampanii Akcji Premiowej 1943/1944 wykorzystano tzw. gazetki ścienne, swoiste plakaty, na których można zidentyfikować zdjęcia znaczków premiowych w języku polskim i ukraińskim. Istnieją tylko na tych plakatach. Te znaczki premiowe bardzo różnią się od zidentyfikowanych i znanych nam znaczków premiowych. Zaskakujący jest przykład znaczków w języku ukraińskim. Różnią się one całkowicie od znanej nam emisji. Mają one zupełnie inną stronę graficzną.

Wszystkie reprodukowane w gazecie znaczki mają napisy w języku ukraińskim! Zostaje więc pytanie, czy zostały one wykonane, czy były tylko w fazie projektu. Na pewno musiały być jednak wykonane egzemplarze próbne, skoro przeznaczono je do reprodukcji w prasie przeznaczonej dla rolników i rzemieślników ukraińskich Dystryktu Galicja.

Propagowane przez Niemców znaczki premiowe były bez oznakowanej wartości punktowej. Zaprojektowano ich siedem. Dotyczyły: tkanin, papierosów, skóry, przedmiotów domowego użytku, wódki, żelaza oraz środków chemicznych (do prania).

Nazwane one były jako: „премиѣна марка”. Również nazwa Generalnego Gubernatorstwa była użyta w języku ukraińskim. Ciekawa i odmienna od „polskich” znaczków premiowych była symbolika graficzna. Tkaniny przedstawiono jako dwie bele materiału z firanką w tle. Papierosy to popielniczka z palącym się papierosem, zapalniczka oraz karton papierosów. Skórę przedstawiono jako parę bryczesów, pantofli, bat oraz płat skóry. Przedmioty domowego użytku ukazano w postaci filiżanki, młynka, konwy oraz dwóch garnków.

„Goriłka” to z kolei ujęcie trzech flasz litrowych wódki oraz kieliszek. Ciekawie sportretowano żelazo, gdzie do przekazu wizualnego użyto kowadła, podkowy, siekiery, koła zębatego i metalowej łyżki. Zasoby do prania jak nazwano ostatnią ze znaczków premiowych to: wiadro, balia do prania z tarką, opakowanie proszku do prania, mydło i mydelniczka.

W zasadzie po za tą jedną reprodukcją z gazety nic więcej o emisji nie wiemy. Jedno co łączy ją z emisją oficjalną znaczków premiowych to ornament z kłosów zboża z dwóch stron znaczka. [M. Boschniak, J. Olenski, M. Schweizer, Premium Stamps, Iron Stamps and Benefit Stamps for Clothing in the Generalgouvernement 1939-1945, Berlin 2008, s. 23]

Sugeruje to, że ich wykonawcą – projektantem był jeden i ten sam grafik. Można też przypuszczać, iż druk emisji oficjalnej jak i tej projektowanej w języku ukraińskim miała dokonać jedna drukarnia. Na zasadzie prawdopodobieństwa była to drukarnia w Krakowie, jako „stolicy” Generalnego Gubernatorstwa i jednocześnie siedziby tzw. „rządu” Hansa Franka.

Dalsze poszukiwania archiwalne oraz badanie zbiorów numizmatycznych być może pozwoli rozwiązać tą zagadkę znaczków fiskalnych przeznaczonych do Dystryktu Galicja.

Bibliografia:

Źródła:

- „Gazeta Ścienna. Nowiny dla polskiej wsi”, sierpień 1943, nr 65, 66.
- „Gazeta Ścienna. Nowiny dla polskiej wsi”, wydanie specjalne, 1943.
- „Verordnungsblatt der G. G. für die besetzen polnischen Gebiete”. Krakau 1942-1944.

Opracowania:

M. Boschniak, J. Olenski, M. Schweizer, Premium Stamps, Iron Stamps and Benefit Stamps for Clothing in the Generalgouvernement 1939-1945, Berlin 2008.

J. Koziczyński, Banknoty polskie. Kolekcja Lucow, Warszawa 2008, t. IV 1939-1945.

J. Tokar, Talony premiowe GG, znaczki fiskalne i inne [w:] Filatelista Nr 5/1999

J. Zaborowski, Revenue, Znaczki Premiowe G.G., [w:] Filatelista Nr 7-8, 9, 10/1997

